

Л. О. Кузнецова*

ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ХУЛІГАНСТВА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Особливості кримінальної відповідальності за хуліганство постійно досліджуються та їм було присвячено значну кількість наукових праць учених, серед яких особливий внесок становлять праці П. Андрушко, М. Бажанова, Ю. Бауліна, В. Дзюби, І. Дашьшина, Ю. Жих, В. Зарубіна, О. Ігнатова, І. Козаченка, М. Коржанського, М. Куца, В. Ломаки, П. Матишевського, П. Михайленка, В. Навроцького, М. Накловича, В. Налуцишина, Г. Піщенко, П. Помазкова, Ю. Ткачевського, Є. Фесенка, М. Хавронюка, С. Яценка та ін.

Хоча, при цьому, в працях вказаних вчених лише скорочено розглядаються окремі аспекти відповідальності за хуліганство. До того ж, практично залишилися не дослідженими питання відповідальності за вказані протиправні дії за сучасним законодавством країн колишнього СРСР.

З огляду на це, спробуємо розглянути у цій роботі лише ознаки об'єктивної сторони хуліганства за кримінальним законодавством усіх республік колишнього СРСР.

Склад злочину "Хуліганство" у кримінальних законодавствах колишнього СРСР має за конструкцією три таких види: матеріальний (КК Республіки Литви, КК Республіки Узбекистан), формальний (КК Республіки Латвії, КК Республіки Молдови, КК РФ, КК Республіки Естонії, КК України) та формально-матеріальний (КК Республіки Азербайджан, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Вірменії, КК Республіки Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Киргизстан, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Туркменії).

В окремих кримінальних кодексах країн колишнього СРСР (ст. 341 КК Республіки Білорусь, ст. 260 КК Республіки Вірменії, ст. 258 КК Республіки Казахстан, ст. 235 КК Республіки Киргизстан, ст. 288 КК Республіки Молдови, ст. 214 КК РФ) окрім норми безпосередньо, яка передбачає відповідальність за хуліганство існують й інші норми, що встановлюють караність за вандалізм. Така диференціація відповідальності має певну логіку, зважаючи на досвід інших зарубіжних країн. На нашу думку, вандалізм є одним з проявів хуліганства, тому його аналіз буде проведено у межах цього дослідження.

Об'єктивна сторона матеріальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки: дії — грубе порушення громадського порядку (вандальські чи зухвалі дії), причиновий зв'язок та наслідки — пошкодження чи знищення майна (порушення громадського спокою чи порядку). Об'єктивна сторона формальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки: дії — грубе порушення громадського порядку. Об'єктивна сторона формально-матеріальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки: для формального складу — дії — грубе порушення громадського порядку (дії з винятковим цинізмом, непристойні дії); для матеріального складу дії — грубе порушення громадського порядку, причиновий зв'язок та наслідки — пошкодження чи знищення майна.

Аналіз за конструкцією складів злочинів дозволяє зробити висновок, про поєднання різних видів складів, які різняться, іноді, різним розумінням хуліганських дій. Так, в одних випадках, хуліганські дії охоплюють собою наслідки (порушення громадського порядку та спокою), в інших — наслідки визначаються, як окрема ознака об'єктивної сторони складу злочину. Виділення наслідків хуліганських дій є, на нашу думку, вдалим вирішенням загальної проблеми відмежування злочинних дій від проступків (адміністративних правопорушень чи, передбачених згідно Концепції реформування кримінальної юстиції України, кримінальних проступків). Між іншим, вітчизняний законодавець чітко не визначив у ст. 296 КК України конкретні наслідки хуліганства. Частково відповідь на це питання дає нам п. 5 постанови Пленуму ВСУ № 10 "Про судову практику у справах про хуліганство" від 22 грудня 2006 р., а саме під особливою зухвалістю розуміється: "таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або

заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке тривалий час уперто не припинялося¹.

Можна погодитися з думкою висловленою у літературі, що насильство як сутнісна ознака “особливої зухвалості” хуліганства може проявитись в різних за характером діях, які завжди тягнуть для здоров'я і життя людини різні негативні наслідки у вигляді фізичного болю, побоїв, різного ступеня тяжкості шкоди здоров'ю або життю². У силу цього дві ці складові: насильство і наслідки щодо хуліганства слід розглядати в єдиному зв'язку³. З такою позицією у теорії кримінального права погоджуються не всі науковці⁴.

Аналіз кримінальних кодексів країн колишнього СРСР щодо ознак об'єктивної сторони складу злочину дозволяє зробити висновок про поширеність позиції, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони хуліганства є саме дія, крім КК РФ, КК Республіки Таджикистан та КК Республіки Туркменії. Цікаво, що КК Республіки Азербайджан використовує одночасно два терміни — “дія” та “діяння” (частина перша ст. 221 КК починається словами — “хуліганство, тобто умисні дії ...”, а частина друга ст. 221 КК визначає кваліфікований склад — “Ті самі діяння ...”).

Окремі науковці вказують на те, що єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони хуліганства є діяння⁵, інші — лише дія⁶.

На нашу думку, друга позиція є більш переконливою, тому що вчинити хуліганство шляхом бездіяльності — неможливо. Врахування зарубіжного досвіду конструювання такого складу злочину дозволить усунути різні тлумачення і спростить процес кваліфікації хуліганських дій.

Об'єктивна сторона окремих складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки:

- спосіб вчинення злочину (використання зброї чи предметів, які використовуються як зброя) — КК РФ;

- насильство чи погроза насильства — КК Республіки Азербайджан, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Вірменії, КК Республіки Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Киргизстан, КК Республіки Молдови, КК Республіки Таджикистан;

- погрози, знущання — КК Республіки Литви; опір представнику влади чи іншій особі, що припиняє хуліганські дії — КК Республіки Молдови;

- знаряддя (зброя чи предмети, які використовуються як зброя) — КК РФ;

- місце вчинення злочину (громадський транспорт чи інші громадські місця) — КК Республіки Білорусь, КК Республіки Вірменії, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Киргизстан, КК Республіки Молдови, КК РФ.

Узагальнюючи ці ознаки об'єктивної сторони окремих складів злочину слід вказати на схожість більшості ознак, а саме способу вчинення злочину (для формально-матеріальних складів злочину) та місця вчинення злочину (для вандалізму).

Слід відзначити, що поняття “хуліганство” у більшості країн є практично однаковим (у кримінальних кодексах 8 країн — КК Республіки Азербайджан, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Вірменії, КК Республіки Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Киргизстан, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Туркменії), а в інших — досить

¹ Нове кримінальне законодавство та постанови Пленуму Верховного Суду України (2001-2007 рр.) / [авт. наук. ст. та упоряд. В. В. Кузнецов]. — К.: Вид. Паливода А. В., 2007. — С. 211.

² Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. — К., 2008. — С. 90.

³ Там само.

⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — [4-те вид., переробл. та доповн.]. — К.: Юридична думка, 2007. — С. 802; Кримінальне право України. Особлива частина: [Підручник] / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К.: Юридична думка, 2004. — С. 380.

⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — [4-те вид., переробл. та доповн.]. — К.: Юридична думка, 2007. — С. 802; Кримінальне право України. Особлива частина: [Підручник] / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К.: Юридична думка, 2004. — С. 380.

⁶ Нове кримінальне законодавство та постанови Пленуму Верховного Суду України (2001-2007 рр.) / [авт. наук. ст. та упоряд. В. В. Кузнецов]. — К.: Вид. Паливода А. В., 2007. — С. 71; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — [2-ге вид., перероб. та доповн.]. — К.: Дакор, 2008. — С. 1000; Кримінальний кодекс України: [науково-практичний коментар] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006. — С. 806.

близьким за змістом. До того ж, як відомо, основою для такого поняття стало визначення хуліганства за КК РФ. Так, в ч. 1 ст. 213 КК РФ (в редакції Федерального закону від 13 червня 1996 р.), хуліганство визначалося, як грубе порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства і супроводжується застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, а також знищенням або пошкодженням чужого майна. Отже, були декриміналізовані дії (у порівнянні зі ст. 206 КК РРФСР 1960 р.), пов'язані із грубим, демонстративним порушенням норм суспільної моралі (винятковий цинізм), окрім випадків, що охоплюються поняттям “вандалізм”, а також дії, що демонстративно принижують честь і гідність громадян, без застосування до них фізичного насильства⁷.

Хоча, потім, зміст ч. 1 ст. 213 КК РФ (у редакції Федерального закону від 8 грудня 2003 р.) був змінений: “Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, вчинене із застосуванням зброї або предметів, що використовуються в якості зброї”.

Така законодавча зміна змісту терміна “хуліганство” значно звузило обсяг самого поняття. Тобто, кваліфікований склад хуліганства змінив основний склад. Така трансформація характерна для всього кримінального законодавства країн колишнього СРСР. Пригадаємо, наприклад, ч. 1 ст. 206 КК УРСР 1960 р. та ч. 1 ст. 296 КК України 2001 р., які визначали та визначають поняття “хуліганства”. Як відомо, просте хуліганство (ч. 1 ст. 206 КК УРСР 1960 р.) визначалося як дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, а в чинному Кримінальному кодексі України — грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Тобто, знову кваліфікований склад (грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом — за КК УРСР 1960 р.) став основним в чинному законі про кримінальну відповідальність.

Така деталізація кримінально-караного хуліганства не завжди знаходить підтримку вчених. Так, російська дослідниця Н. Іванцова (на прикладі змін до ст. 213 КК РФ) вказує, що користь від такої законодавчої реконструкції невелика⁸. Вона наводить такі статистичні дані по Чуваській Республіці РФ, за 4 місяці 2004 р., в порівнянні з тим же періодом 2003 року, які свідчать про те, що ті самі злочини, які в 2003 р. кваліфікувалися як хуліганство, у 2004 р. кваліфікуються як злочини проти особи (Розділ VII КК РФ) та інші злочини⁹.

На нашу думку, ніякого негативу в такій позиції не може бути. Не можна буквально притримуватися й позиції судді М. Колоколова: “Для нас небезпечний будь-який хуліган. Це — той, кого бояться оточуючі, незалежно від того, чи наступили усвідомлені у фізичному сенсі цього слова наслідки від його дій або ні, оскільки громадський порядок — це складова частина свободи. Свободи від будь-якого посягання: будь-то кулак або брутальне слово. І держава зобов'язана нам цю свободу забезпечити! А перевід обвинувачення в хуліганстві із сфери публічного обвинувачення в сферу обвинувачення приватного — не що інше, як цинічна пропозиція побитої, старенької бабусі “викликати на дуель” громилу із сусіднього під'їзду”¹⁰. У цьому контексті, висновок В. Налуцишина про те, що пропозиція про вилучення з КК РФ норми, яка встановлює відповідальність за хуліганство та переведення подібних до хуліганства злочинів у категорію справ приватного обвинувачення — “е не що інше, як вседозволеність аморальним правопорушникам та позбавлення захисту законослушних громадян”, взагалі є досить сумнівним¹¹.

Вказані вчені пропонують власні позиції, з точки зору потреб практики, але при цьому забувають, що не можна створювати досить загальне поняття хуліганства, що перетворюється у приховану аналогію, не дозволяє чітко відмежувати адміністративне дрібне хуліганство від аналогічного злочину та тягне масові порушення законності.

Наведемо такий приклад із судової практики. Місцевий суд Франківського району м. Львова, постановляючи вирок щодо Р., вказав, що 12 травня 2002 р. Р., приблизно о

⁷ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. В. М. Лебедев. — [2-е изд. доп. и испр.]. — М.: Юрайт-Издат, 2002. — С. 440.

⁸ Иванцова Н. Перспектива хулиганства — его декриминализация / Н. Иванцова // Законность. — 2004. — № 11. — С. 38.

⁹ Там само.

¹⁰ Колоколов Н. А. Борьба с хулиганством: кризис правового регулирования / Н. А. Колоколов // Российский следователь. — 2004. — № 11. — С. 24.

¹¹ Налуцишин В. В. Вказ. праця. — С. 30.

першій годині ночі, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в барі м. Львова, грубо порушуючи громадський порядок, і виражаючи явну неповагу до суспільства, скоїв злісне хуліганство, яке за своїм змістом відзначалося особливою зухвалістю — нецензурно виражався на адресу бармена Г., чим принижував її честь і гідність, погрожував фізичною розправою, штовхнув її на стіл. Вказані дії Р. суд кваліфікував за ч. 1 ст. 296 КК України¹². Один із прихильників криміналізації хуліганства В. Налуцишин зазначає, що “суд не в повній мірі визначив, у чому полягало грубе порушення громадського порядку та явна неповага до суспільства і чи пов'язане воно з особливою зухвалістю і винятковим цинізмом. Очевидно, Р. в першу чергу проявив зневагу до Г. — працівника бару, принизив її честь і гідність, цинічно порушив спокій багатьох осіб, а тому шкода, заподіяна громадському порядку (спокою), має опосередкований характер”¹³. Цей приклад та коментар до нього вченого свідчать про значні складнощі при визначенні кримінально-караного хуліганства. Тому вказані тенденції деталізації поняття “хуліганства” та диференціації кримінальної відповідальності заслуговують на врахування.

Порівняння вказаних ознак з відповідними ознаками об'єктивної сторони хуліганства (ст. 296 КК України) дозволяє визначити такі подібні ознаки, як особлива зухвалість та винятковий цинізм. Також слід відмітити про широке застосування місця вчинення злочину (транспорт чи інше громадське місце), яке характерне для ознак об'єктивної сторони вандалізму.

На підставі проведеного аналізу регламентації ознак об'єктивної сторони хуліганства за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн, можна зробити такі висновки:

1. Більшість кримінальних кодексів країн колишнього СРСР передбачають кримінальну відповідальність саме за хуліганство. Окрім КК Республіки Литви, який передбачає відповідальність за порушення громадського порядку (ст. 284), яке, фактично, являє собою за змістом хуліганство.

2. В окремих кримінальних кодексах країн колишнього СРСР (ст. 341 КК Республіки Білорусь, ст. 260 КК Республіки Вірменія, ст. 258 КК Республіки Казахстан, ст. 235 КК Республіки Киргизстан, ст. 288 КК Республіки Молдови, ст. 214 КК РФ) окрім норми безпосередньо, яка передбачає відповідальність за хуліганство існують й інші норми, що встановлюють караність за вандалізм. Така диференціація відповідальності має певну логіку, зважаючи на досвід інших зарубіжних країн. На нашу думку, вандалізм є одним з проявів хуліганства.

3. Склад злочину “Хуліганство” у кримінальних законодавствах колишнього СРСР має за конструкцію три таких види: матеріальний (КК Литви, КК Узбекистану), формальний (КК Латвії, КК Молдови, КК РФ, КК Естонії, КК України) та формально-матеріальний (КК Азербайджану, КК Білорусі, КК Вірменії, КК Грузії, КК Казахстану, КК Киргизстану, КК Таджикистану, КК Туркменії).

4. Визначена певна тенденція у кримінальних законодавствах колишнього СРСР щодо регламентації хуліганства: відбувається деталізація поняття “хуліганства”, визначаються конкретні форми такого злочину, зокрема, вандалізм, та відбувається подальша диференціація кримінальної відповідальності.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права
Київського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 31 жовтня 2008 року)*

¹² Архів Франківського райсуду м. Львова. Кримінальна справа № 1-367/2002 р.
¹³ 2, с. 29-30